

DE SAMENSTELLING VAN DE MUNTCIRCULATIE EN DE KOOPKRACHT IN DE ZUIDELIJKE PROVINCIES VAN HET VERENIGD KONINKRIJK DER NEDERLANDEN (1815-1830)

H. Gibens

I. HISTORISCHE INLEIDING

In 1813 werden de Fransen uit Holland verdreven en Willem van Oranje-Nassau werd tot koning uitgeroepen van het Koninkrijk der Nederlanden. In het voorjaar van 1814 werden ook onze streken door de Verbondenen (Pruisen en Engeland) bevrijd van de Franse bezetters en op de Conferentie van Londen besloten de Geallieerden ons land met Holland te verenigen om een sterke bufferstaat tegen Frankrijk te vormen.

Na de definitieve overwinning op Napoleon in Waterloo (18 juni 1815) werd door het Verdrag van Wenen dit Verenigd Koninkrijk der Nederlanden opgericht. Het omvatte de Verenigde Provinciën, de Zuidelijke Nederlanden en het Prinsbisdom Luik.

Aangezien Oostenrijk akkoord ging om een gebied in Noord-Italië om te ruilen voor onze streken, was de grootste moeilijkheid immers overwonnen om Noord en Zuid samen te voegen.

II. DE SAMENSTELLING VAN DE MUNT-CIRCULATIE IN DE ZUIDELIJKE PROVINCIES VAN HET VERENIGD KONINKRIJK DER NEDERLANDEN (1815-1830)

a. Geldomloop:

Op monetair gebied stond Willem I voor een ingewikkelde situatie. De geldcirculatie in 1815 bestond hoofdzakelijk uit Hollands, Brabants en Frans geld (oud en nieuw).

Volgende munten waren in omloop:

In het Noorden

- Oude provinciale munten (1576-1795)
- Munten van de Batavische Republiek (1795-1806)
- Munten van koning Lodewijk Napoleon (1806-1810)
- Munten (decimaal stelsel) van Napoleon I (1810-1813)

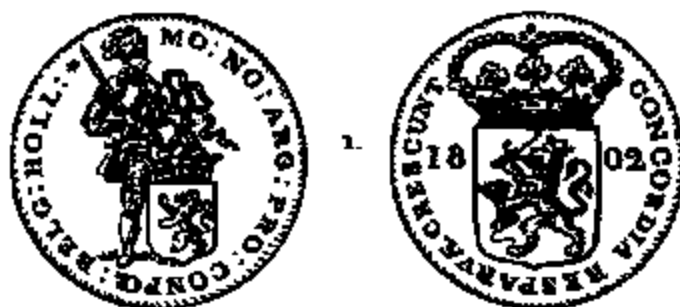

Verenigde Provinciën

Dukaton

1672

Holland

Batavische Republiek
Zilveren dukaat
 1802

Koninkrijk Holland
Lodewijk Napoleon
50 Stuivers
 1807

In het Zuiden

- Munten van de Oostenrijkse Nederlanden (1713-1794)
- Munten van het Prinsbisdom Luik
- Particuliere munten van Luxemburg (Oostenrijkse periode)

- Oude Franse munten
- Munten (decimaal stelsel) van de Eerste Franse Republiek en van Napoleon I (1792-1815)

Oostenrijkse Nederlanden

Maria Theresia

Dukaton

1751

Frankrijk

Lodswijk XVI

Dubbele Louis Neuf

1786

Frankrijk
Lodewijk XV
Ecu aux lauriers
1737

Frankrijk
Napoleon I
5 Francs
1813

TABEL 1

Intrinsieke waarde van de voornaamste zilveren munten van het Noorden tot 1810 en van de Spaanse en Oostenrijkse Nederlanden			
Benoaming	Gewicht in gram	Gehalte	Zuiver zilver in gram
<u>PROVINCIALE MUNTEN</u>			
Leeuwendaalder	27,68	0,750	20,760
Rijksdaalder	29,03	0,885	25,691
Zilveren dukaat	28,25	0,873	24,662
Dukaton of zilveren rijder	32,78	0,941	30,846
Drie gulden	31,82	0,920	29,274
Gulden	10,61	0,920	9,761
Schelling	4,95	0,583	2,886
<u>BATAAFSE REPUBLIEK</u> <u>en LOD. NAPOLEON</u>			
Drie gulden	31,82	0,920	29,274
Zilveren dukaat of Rijksdaalder	28,25	0,873	24,662
Gulden	10,61	0,920	9,761
<u>SPAANSE NEDERLANDEN</u>			
Dukaton	32,48	0,944	30,661
Patagon	28,10	0,875	24,587
<u>OOSTENRIJKSE NEDERL.</u>			
Dukaton	33,48	0,873	29,227
Kroon	29,66	0,873	25,894
Schelling	5,02	0,581	2,914

Deze munten hadden eveneens hun onderverdelingen:

in het Noorden: halve daalders en guldens; verder de schellingen en stuivers.

in het Zuiden: halve en kwart dukatons en kronen; verder schellingen, achttste dukatons, tweeënhalf stuivers, vijf stuivers en het plakot van veertien oorden.

Naast deze zilvermunten circuleerden nog gouden dukaten en souvereinen en koperen dekten (1/2 oord), enkele en dubbele oorden.

Oostenrijkse Nederlanden
Maria Theresia
Souverein
1750

Oostenrijkse Nederlanden
Maria Theresia
Plakot
1757

Oostenrijkse Nederlanden
Maria Theresia
2 1/2 stuivers
1750

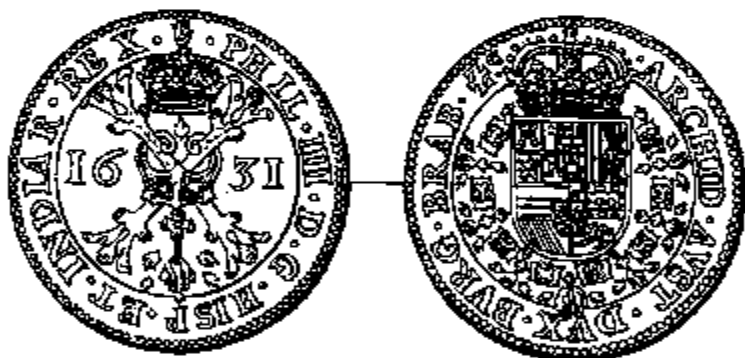

Oostenrijkse Nederlanden
Maria Theresia
Oord
1744

In de Oostenrijkse periode werden ongeveer 58,5 miljoen zilveren munten geslagen (met een totaal gewicht van 740 ton zuiver zilver) en ongeveer 6,4 miljoen goudstukken (45,5 ton zuiver goud).

De zware zilveren munten van de Spaanse Nederlanden (1612-1713) waren praktisch niet meer in omloop daar de dukaton van Maria-Theresia 1,434 gram minder zilver bevatte dan deze van haar voorgangers. Dit verschil vertegenwoordigt 3 stuiver wisselgeld of 3 1/2 stuiver courant geld (zie verder).

De patagon werd in 1752 tot biljoen verklaard (wat erop neerkomt dat deze munt uit omloop werd genomen) daar deze 1,307 gram minder zilver bevatte dan de kroon.

Spaanse Nederlanden

Filips IV

Patagon

1631

Vergelijkingspunten vinden we tussen de drie gulden en de dukaton van Maria Theresia, die slechts geslagen werd van 1749 tot 1754, tussen de provinciale rijkdaalder en de Brabantse kroon en eveneens tussen de schelling van zes stuivers wisselgeld of zeven stuivers courant geld.

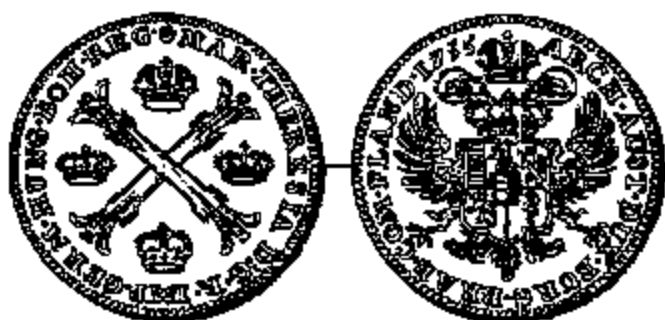
De schelling was één der meest gebruikte specia's en vormde de grens tussen het "groot geld" en de pasmunt.

Oostenrijks Nederlanden
Maria Theresia
Schelling
 1750

De grote zilverstukken waren een veelvoud van de schelling :

- de dukaton was 10 schelling waard of 60 stuivers wisselgeld;
- de kroon was 9 schelling waard of 54 stuivers wisselgeld.

Oostenrijks Nederlanden

Maria Theresia

Kroon

1755

Hier past even een woordje uitleg betreffende het wisselgeld en courant geld, waertussen in de Oostenrijks periode een verschil bestond van 16,66 %.

Met het wisselgeld of bankgeld werden wisselbrieven vanaf 300 gulden betaald in een bank of eventueel aan een correspondent via een rekening courant. De Amsterdamse wisselbank, die de banksector volledig domineerde, accepteerde als dekking voor deze verrichtingen enkel "goed" geld, t.w.z. de specien hoven de schelling met een hoog zilveragehalte (zie tabel 1).

In de circulatie hadden deze munten uiteraard een wettelijke koers (courant geld), die echter sinds de devaluatie van 1690 niet meer dezelfde was als de koers die door de Amsterdamse wisselbank ge-

hanteerd werd (wisselgeld).

Op 8 maart 1786 werd het wisselgeld afgeschaft en werd de koers van de dukaton en van de kroon als bankgeld eveneens 70 en 63 stuivers. Er werd echter geen afbreuk gedaan aan het rekenstelsel: 1 gulden = 20 stuivers; 1 stuiver = 4 oorden.

Hierbij dient opgemerkt dat de pasmunt (vanaf de schelling) van het Prinsbisdom Luik en de zilveren pasmunt van Luxemburg, die ook nog in de omloop voorkwamen, een lagere intrinsieke waarde hadden dan hun Brabantse soortgenoten.

Prinsbisdom Luik
Johan Theodoor van Beieren
Schelling
1752

Prinsbisdom Luik
Johan Theodoor van Beieren
Dubbelt Oord
1752

Luxemburg
Marie Theresia
12 stuiver
1776

Luxemburg
Jozef II
Half Oord
1784

Na de Franse Revolutie kwamen zilveren vijf frankstukken in omloop, samen met kopermunten van 1, 5 en 10 centiem.

Frankrijk
Eerste Republiek
10 Centimes

Napoleon I bevestigde dit systeem door de "Wet opens de Fabricatie en de Verificatie der gemunte Geld-speciën", van 7 germinal van het jaar XI (1800):

"Generaële Stelling: Vyf grammen zilver, ten keure van negen tiende paerten fyn, maeke de uniteyt van het geldstuk uyt, het welk blyft behouden den naem van FRANC."

Volgens deze wet zouden volgende munten geslagen worden :

in zilver: stukken van één vierde, een halve, drie vierde frank
en één, twee en vijf frank;

in goud : munten van twintig en veertig frank;

in koper : munten van twee, drie en vijf centiem en vanaf 1807
het stuk van 10 centiem in biljoen.

Frankrijk
 Napoleon I
 1 Frank
 1813

B. Maatregelen van Willem I

Het de wet van 28 september 1816 reorganiseerde Willem I het muntwezen, op basis van een gulden (onderverdeeld in 100 centen) van 9,617 gram fijn zilver (10,77 g - 0,893). Het gouden tienguldenstuk bevatte 6,057 gram fijn goud (6,73 g - 0,900), waardoor een wettelijke verhouding van 1/15,873 tot stand kwam tussen het zilver en het goud (in Frankrijk was deze verhouding 1/15,50).

De volgende koersen werden toegepast voor de voornaamste munten in de omloop:

1 Franse frank	= 47,25 cent	= 0,55 gulden Brabants
1 gulden Brabants	= 85,47 cent	= 1,81 frank
1 gulden Nederlands	= 1,17 gulden Brabants	= 2,12 frank

De Franse frank werd door deze vastgelegde pariteit (100 frank = 47,25 gulden) in verhouding tot zijn intrinsieke waarde in zilver

iets overgewaardeerd. Zulks had tot gevolg dat, toen in 1818/19 werd begonnen met het aannemen van de nieuwe Nederlandse munten, de stukken van één en drie gulden massaal naar Noord-Frankrijk werden gebracht om ze daar te laten smelten en omzatten in Franse frank.

Koninkrijk der Nederlanden

Willem I

1 Gulden

1819

Een theoretisch voorbeeld zal dit duidelijk maken:

- a) 10.000 gulden = 96.176 g zilver fijn (intrinsieke waarde)
- b) 96.176 g zilver = 21.372,44 frank (1 frank is 4,50 gram zilver)
- c) 10.000 gulden = 21.164,02 frank (wettelijke koers)

WINST: 208,42 frank (b - c)

Voor de goudstukken gaf deze transactie echter een tegengesteld effect:

- a) 10.000 gulden = 6.057 g fijn goud (intrinsieke waarde)
- b) 6.057 g goud = 20.863,04 frank (20 frank is 5,80644 gram goud)
- c) 10.000 gulden = 21.164,02 frank (wettelijke koers)

VERLIES: 300,98 frank (b - c)

Het gevolg was dat de nieuwe grote zilverstukken vrijwel niet in de omloop voorkwamen, niettegenstaande er tot 1825 voor meer dan 11,5 miljoen gulden zilvergeld van drie, één en een halve gulden werd geslagen. Alleen de goudstukken en de nieuwe pasmunt (25, 10 en 5 cent in zilver en 1 en 1/2 cent in koper) circuleerden. De intrinsieke waarde van de pasmunt lag immers gevoelig beneden haar nominale waarde.

Koninkrijk der Nederlanden
Willem I
10 Gulden
1825

Koninkrijk der Nederlanden
Willem I
Gouden Dukaat
1820

Koninkrijk der Nederlanden

Willem I

25 Cents

1825

Het konink was dus reeds geschied toen het koninklijk besluit van 8 december 1824 werd uitgevaardigd.

Dit besluit omvatte:

- de verplichting om alle stukken en rekeningen van en naar de Openbare Besturen op te maken in "Nederlandsche Gulden en Cents";
- de bepaling dat de rekeningen in "Franken" moesten herleid worden volgens de wet van 28 september 1816 (100 frank = 47.25 gulden);
- een tarief volgens hetwelk de oude provinciale en landelijke muntspeciën der Zuidelijke Nederlanden aldaar in Nederlandsche munt moesten omgerekend worden (zie bijlage 1).

Vervolgens verscheen de wet van 25 februari 1825, die de wettelijke gangbaarheid van de "Franche Muntspeciën" (de oude munten van het koninkrijk en de zilveren franken) afschafte.

De Franse munten konden ongewisseld worden tegen "nieuwe Nederlandsche Munten of tegen oude Muntspeciën van de Zuidelijke Provinciën, aldaar in omloop blijvende", aan 47,25 centen per frank. De munten van 10 centimes in biljoen en van 5 centimes in koper bleven echter nog zes maand na het ophouden van de wettelijke koers gangbaar voor respectievelijk vier en twee centen Nederlands. Het koninklijk besluit van 13 mei 1825 bepaalde die datum op 14 juni 1825. Met het Frans geld kon in de Zuidelijke Nederlanden nog tot 13 juli 1825 betaald worden ten behoeve van het Rijk. Merkwaardig is wel dat de Franse munten op 14 juli, de Franse nationale feestdag, ongeldig werden.

C. Besluit:

Het kortstondig Verenigd Koninkrijk der Nederlanden is voor onze streken op monetair gebied een scharnierperiode geweest: het bracht de overgang tussen het oud en het nieuw regime.

Bij het ontleden van de muntcirculatie zijn we moeten teruggaan tot de Spaanse Nederlanden, en de gulden waarop Willem I zijn muntsysteem heeft gebaseerd dateert uit de periode van de scheiding tussen Noord en Zuid. In hetzelfde jaar als Sardinië, en na Frankrijk en Rusland, voerde Willem I op 26 september 1816 het decimaal muntsysteem in, voorafgegaan door de wet van 21 augustus 1816 "bepalende het eenvoudig stelsel van Maten en Gewigten" en later ver-

volledigd door het Besluit van 29 maart 1817 waarin "wordt vastgesteld de namen der nieuwe Maten en Gewigten, en van derzelve veelvoud en onderdeelen" (de eenheden van afstand, inhoud en gewicht waren de el, de kan en het pond, resp. overeenstemmend met onze meter, liter en kilo).

De oude Brabantse munten vloeiden vanaf 1825 geleidelijk naar de kas van de "Algemeene Nederlandsche Maatschappij ter Begunstiging van de Volksvlijt" (de latere Société Générale), en werden overgemaakt aan de Munt.

In België werden de Brabantse munten definitief ontzinkt in 1840 en het klein Nederlands zilvergeld in 1844. De zilverstukken van 1 en 2 1/2 gulden daarentegen bleven wettig betaalmiddel tot 31 juli 1866.

Zoals uit dit overzicht is gebleken, had deze korte periode op monetair gebied zijn wortels in het muntwezen van de 17^e eeuw en oefende ze tevens nog invloed uit op het Belgisch systeem tot in de tweede helft van de 19^e eeuw.

III. DE KOOPIKRAFT IN DE ZUIDELIJKE PROVINCIËS VAN HET VERENIGD
KONINKRIJK DER NEDERLANDEN

A. Inleiding:

Van al deze monetaire ingrapen was de gewone man niet op de hoogte, want het "groot"geld (de goudstukken, de zware zilvermunten en de weinige bankbiljetten) was bestemd voor de rijksfinanciën en de groothandel.

De kleine man betaalde met zilveren en koperen pasmunten. Betaling van kleine dagelijkse aankopen gebeurden tot in het begin van de 20^e eeuw veelal met koperen munten, waarbij niet altijd zo nauw werd gekeken. Zo heb ik ooit enkele franken in stukjes van twee centiem gekregen, afkomstig uit een winkeltje in Durne bij Antwerpen vóór 1914. De samenstelling: versleten en verminkte stukjes van twee centiem van vóór 1900, verschillende totaal afgesleten centen van Willem I en enkele oorden van Maria-Theresia en Jozef II. De munten vanaf 1900 waren in fraaie tot zeer fraaie kwaliteit.

B. Lonen en prijzen:

Het dagloon in de Hollandse periode bedroeg 28 stuiver Brabants of 1.20 gulden voor een geschoolde arbeider en 17 stuivers of 72 cent voor een ongeschoolde. Vrouwen verdienden 50 tot 70% van het laatste bedrag en kinderen

kregen nog minder uitbetaald.

Het gemiddeld dagloon voor het Rijk bedroeg 51 cent wat betekent dat 72 cent zeker niet algemeen was. Zo bijvoorbeeld verdiende een wever in de textielnijverheid per dag 32 cent en een spinner 59 cent. De werkdag mag bovendien niet vergeleken worden met onze achturendag. Meestal werd gewerkt zolang het licht was. In vergelijking met het loon volgen in tabel 2 de prijzen van enkele producten, diensten, werktuigen en vee.

Met behulp van tabel 2 kunnen we de waarde berekenen van de veestapel in Oalegen, een landbouwgemeente met 18% weiland en ongeveer 1.100 inwoners.

Er waren 492 runderen, 63 paarden, 70 schapen en 57 varkens. De waarde bedroeg rond de 65.000 gulden, wat een mooi kapitaal vertegenwoordigde.

TABEL 2		
Omschrijving	prijs in	
	gulden	cent
Bezoek van een genseeshaer aan huis	0	47
Een paar lakens	5	22
Een wollen deken	6	00
Een eiken beddehak	9	00
Een tafel	6	00
Een stoel	1	00
Een stoof	24	00
Waarde van een stenen huis (8m x 5m x 2m)	865	00
Bouwstenen per 1.000 stuks	6	00
Jaarhuur van een huis in de St. Jorispoortstraat te Antwerpen	118	00
Jaarhuur van de kelder onder de kapel van O.L. Vrouw van Toevlucht aan de Schoenmarkt te Antwerpen (Schoenmakerskapelleke)*	19	00
Eén liter (een kan) jenever	0	47
Duizend kilo steenkool	9	16
Een werkpaard	260	00
Een melkkoes	95	00
Een schaap	10	00
Een pinog	29	50
Een egge	7	00
Een wagen met vier wielen	165	00

* Tijdens het beleg van Antwerpen in 1814 bedroeg de huur het driedvoudigs. Dit omwille van de geboden veiligheid bij de beschietingen.

In tabel 3 zijn de prijzen weergegeven van de voornaamste voedingswaren, uitgedrukt in gulden en cent per kilogram (pond) of per liter (kan).

TABEL 3			
Omschrijving	Prijs	Omschrijving	Prijs
Aardappelen	0 - 01	Kalfsvlees	0 - 48
Tarwebrood (wit)	0 - 18	Rundsvlees	0 - 38
Tarwebrood (grof)	0 - 15	Schapenvlees	0 - 49
Roggebrood	0 - 06	Varkensvlees	0 - 54
Boter	0 - 67	Koffie	2 - 10
Melk	0 - 06 $\frac{1}{2}$	Chocolade	1 - 28
Karnemelk	0 - 02	Rijst	0 - 59
Eén ei	0 - 02 $\frac{1}{2}$	Suiker	0 - 55
Kaas	0 - 50		

C. De basisvoeding

Om een beeld te kunnen schetsen tussen de verhouding van lonen en voeding is het nodig een gemiddeld verbruik per maand te berekenen.

Tabel 4 geeft een benaderend verbruik van een volwassen arbeider per maand.

TABEL 4

	Verbruik	Prijs per eenheid	Maandelijke uitgave
Rundvlees	1,5 kg	0 - 38	0 - 57
Varkenvlees	1 kg	0 - 54	0 - 54
Eieren	10 stuks	0 - 02 $\frac{1}{2}$	0 - 25
Melk	7 liter	0 - 06 $\frac{1}{2}$	0 - 45
Brood (rogge)	20 kg	0 - 06	1 - 20
Aardappelen	25 kg	0 - 01	0 - 25
Totaal			3 - 26

Voor een gemiddeld gezin, bestaande uit vader, moeder en vier kinderen, kan dit verbruik met een factor 4,2 vermenigvuldigd worden. Het totaal bedrag per gezin wordt dan 13 gulden en 69 cent. Aangezien het gemiddeld maandloon (à 51 cent per dag) ongeveer 13 gulden bedroeg, ging het loon van de vader volledig naar de voeding indien niet fors bezuinigd werd door vlees, melk en eieren te vervangen door karnemelk en nog meer brood en aardappelen. De overige levensnoodzakelijke goederen moesten verdiend worden door de arbeid van vrouw en kinderen. Een kopje koffie met een chocoladekoekje (resp. 2,10 en 1,28 gulden per kilogram) was uiteraard weggelegd voor de rijken en rijstpap met bruine suiker (kostprijs: een dagloon) kon men later met gouden lepeltjes in de hemel eten.

D. Beëindigt

Van weelde was er geen sprake voor het grootste deel der bevolking, vooral in de steden waar de proletarische ellende het grootst was. In de crisisjaren 1828/29 waren er te Brugge 30% behoeftigen, in Gent 15%, Antwerpen 8% en Brussel 7%. Het gemiddelde voor de Zuidelijke Nederlanden bedroeg 14%.

De landelijke gemeenten waren er iets beter aan toe, daar bedroeg het aantal bedeelde armen ongeveer 6%.

Deze toestand verergerde na de Hollandse periode om een dieptepunt te bereiken in de jaren 1846/47 wegens het mislukken van de oogsten van tarwe, rogge en aardappelen.

TARIEF volgens het welke de Oude Provinciale en Landelijke Muntspecien der Zaitdelijke Provincien aldaar in de Nederlandsche Munt zullen berekend worden.

BENAMING der MUNTSPECIE.	WAARDE IN REGERINGSCHE MUNT.	aanmerkingen.
Dubbelde Souverein.	f 15 08	
Souverain	7 99	
Halve Souverein	3 99 $\frac{1}{2}$	
Dukaat	5 04	
Ducaton	2 98	
Halve Dito	1 49	
Vierte Dito	0 74 $\frac{1}{2}$	
Achtele Dito	0 35 $\frac{1}{2}$	
Brandenbische Krona	2 63	
Halve Dito	1 31	
Vierte Dito	0 65 $\frac{1}{2}$	
Dubbelde Schelling	0 57	
Schelling	0 28 $\frac{1}{2}$	
Plakket	0 15	
Stuk van 5 Plaketten	0 71	
Stuk van 5 Stuivers	0 24	
Stuk van 10 Oortjes	0 11	
Stuk van 2 Oortjes	0 2	
Stuk van 1 Oortje	0 2	

Deze stukken zullen binnen een maand worden in de publieke verkoop op den 1sten van 12 maanden na de waarde van de munt.

BENAMING der MUNTSPECIE.	WAARDE IN REGERINGSCHE MUNT.	aanmerkingen.
DUKAT.	f 4 90	
GOUDEN GULDEN.	2 90	
DUBBELDE SCHELLING.	0 57	
SHELLING.	0 28 $\frac{1}{2}$	
PLAKET.	0 13 $\frac{1}{2}$	
LUIKSCHE STUIVER.	0 2 $\frac{1}{2}$	
HALVE DITO.	0 1	
OORTJE.	0 0 $\frac{1}{2}$	
LUKSEMB. MUNTEN.		
(Stuk van 12 Stuivers.)	0 40	
(Stuk van 6 Stuivers.)	0 19	
(Stuk van 3 Stuivers.)	0 9 $\frac{1}{2}$	
(Luxemb. Stuiver.)	0 4	
(Halve Dito.)	0 2	
(Oortje.)	0 1	
(Half Dito.)	0 0 $\frac{1}{2}$	

Deze stukken zullen binnen een maand worden in de publieke verkoop op den 1sten van 12 maanden na de waarde van de munt.

IV. BIBLIOGRAFIE

- VERKADE, Muntboek van de Pacificatie van Gent in 1576 tot heden, Schiedam, 1848.
- JANSSENS V., *Met geldwezen der Oostenrijkse Nederlanden*, Brussel, 1957.
- JANSSENS V., *De Belgische Frank, anderhalve eeuw geldgeschiedenis*, Standaarduitgeverij, 1975.
- VERLINDER C., *Dokumenten voor de geschiedenis van prijzen en lonen in Vlaanderen en Brabant*, Brugge, 1959.
- VAN CAUWENBERGH G., *Gids voor Oud Antwerpen*, Zesde herziene uitgave, Antwerpen/Bussum, 1982.
- DUCPETIAUX, *La paupérisme dans les Flandres*, Brussel, 1850.
- , *Geschiedenis van de kleine man*, Open school - BRT
- DE VOS E., *Oelegen in het Verenigd Koninkrijk der Nederlanden 1814-1830*, Deel I, Oelegen.
- , *Van muntslag tot muntschat, twintig eeuwen geldgeschiedenis in het Land van Waas*, Nationale Bank van België, catalogue van tentoonstelling te Sint-Niklaas van 25/10/1985 tot 11/01/1986.
- , *Bulletin der wetten van de Franche Republiek, 3de serie, achtste deel: Inhoudende de Wetten en Besluiten uitgegeven ten tyde van den 2den Semester des jaers XI*.
- , *Memoriaal van Administratie der Provincie Antwerpen, deel XX, 1825, nrs 547 - 1256; 571 - 1310; 562 - 1291*.
- , *Journal Officiel du Royaume des Pays Bas, deel 8, 1^e reeks, akte nr 39 (1816); deel 10, nr 15 (1817)*.